

Bogdan Popławski
architekt

POCZĄTKI WYDZIAŁU ARCHITEKTURY POLITECHNIKI WARSZAWSKIEJ W ŚWIETLE NIEZNANYCH DOTĄD DOKUMENTÓW

Na przełomie XIX i XX w. nieliczne środowisko warszawskich architektów, tytułowanych „budowniczymi”, podjęło trud założenia organizacji stowarzyszeniowej. Początkowo była to Delegacja Architektoniczna powstała w 1899 r. i działająca w ramach Sekcji Technicznej Towarzystwa Popierania Przemysłu i Handlu, a od 1904 r. warszawskie Koło Architektów przy Stowarzyszeniu Techników. Wielu architektów niechętnych zależności koła od tego stowarzyszenia działało także w Wydziale Architektoniczno-Inwentaryzacyjnym Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości, założonym w 1906 r.

W tym okresie warszawskie Koło Architektów zajmowało się sprawami zawodowymi, konkursami architektonicznymi i problemami społeczno-przestrzennymi ówczesnego miasta. Podnosiło także problem kształcenia przyszłych adeptów zawodu w Warszawie, wielu architektów Królestwa Kongresowego studiowało bowiem na zagranicznych uczelniach, głównie w Sankt Petersburgu.

W środowisku przeważał pogląd o konieczności utworzenia Wydziału Inżynieryjno-Budowlanego ze specjalizacją architektoniczną. Jedynie architekci skupieni we wspomnianym kole i prowadzący kursy architektoniczne¹ usilnie dążyli do utworzenia samodzielnego wydziału w ramach Politechniki Warszawskiej. W lutym 1915 r. ich starania doprowadziły do powołania komitetu organizacyjnego Wydziału Architektonicznego. W skład komitetu

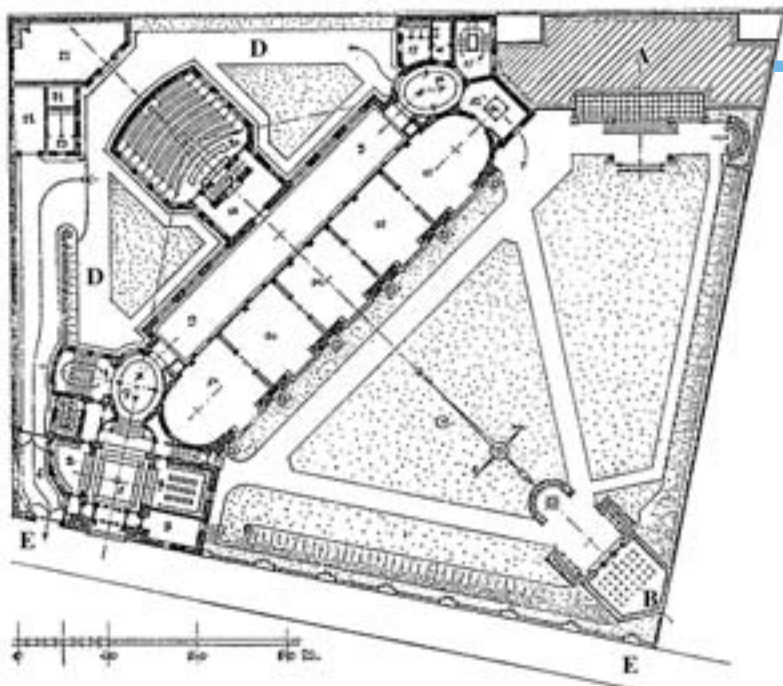
1. Fasada Szkoły Sztuk Pięknych, stan obecny. Fot. B. Popławski.

1. Facade of the School of Fine Arts, present-day state. Photo: B. Popławski.

wchodzili architekci: Mikołaj Tołwiński (przewodniczący), Rudolf Świerczyński (sekretarz), Józef Dziekoński, Jan Heurich, Czesław Domaniewski, Karol Jankowski, Juliusz Kłos, Kazimierz Skórewicz, Tadeusz Tołwiński, Jarosław Wojciechowski, a także współpracujący z nimi artysta plastyk Zygmunt Kamiński oraz architekci Franciszek Krzywda-Polkowski, Henryk Czopowski, Apoloniusz Nieniewski oraz inżynierowie Wacław Paszkowski i Ignacy Radziszewski. Komitet opracował szczegółowy program wydziału opublikowany we wrześniu 1915 r., jeszcze przed zatwierdzeniem statutu Politechniki², a jego członkowie w większości weszli w skład kadry nauczającej.

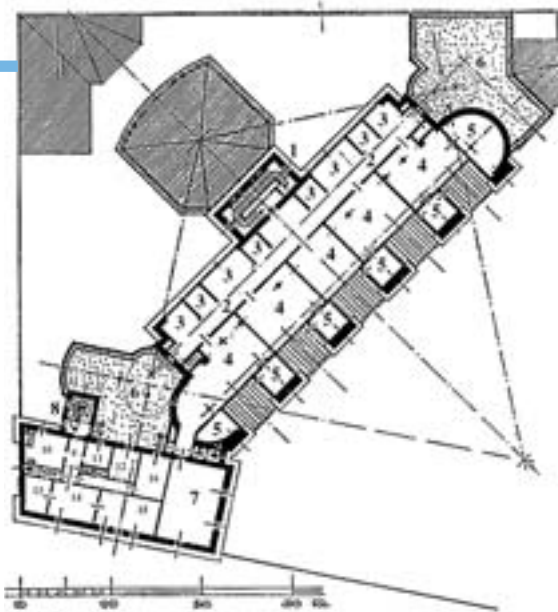
Wydział Architektury Politechniki Warszawskiej, zwany wówczas Wydziałem Architektonicznym³, otworzył swoje podwoje 15 listopada 1915 r. Nie przydzielono mu lokalu w gmachu Politechniki, a zajęcia rozpoczęły się w gościnnie udostępnionych pomieszczeniach na poddaszu Warszawskiej Szkoły Sztuk Pięknych na Powiślu (il. 1-5)⁴.

O pierwszych dniach działalności wydziału, którego dziekanem został prof. Józef Dziekoński, pisał we wspomnieniu opublikowanym z okazji 50-lecia uczelni prof. Zygmunt Kamiński, jeden z jego twórców i długoletni nauczyciel akademicki: „Nasz Wydział otrzymał lokal na Wybrzeżu Kościuszkowskim w nowym gmachu Szkoły Sztuk

2. Rzut parteru Szkoły Sztuk Pięknych w Warszawie z 1915 r.: A – przyszły pawilon architektury (zakreskowany); B – pawilon do malowania zwierząt; C – ogród; D – podwórza gospodarcze; E-E – bulwar nadbrzeżny. Repr. za: A. Gravier, *Szkoła Sztuk Pięknych w Warszawie*, „Przegląd Techniczny”, 1915, nr 3-4, s. 242.

2. Ground plan of the ground floor of the School of Fine Arts in Warsaw in 1915. A – future architecture pavilion (striped); B – pavilion for painting animals; C – garden; D – courtyards; E-E – riverside boulevard. Reprod. after: A. Gravier, *Szkoła Sztuk Pięknych w Warszawie* (School of Fine Arts in Warsaw), „Przegląd Techniczny”, 1915, no. 3-4, p. 242.

3. Rzut poddasza Szkoły Sztuk Pięknych w Warszawie z 1915 r.: 1 – schody z dołu; 2 – korytarz; 3 – zagłębienia wystawowe; 4 – pracowni architektoniczne; 5 – poddasza; 6 – tarasy; 7 – pokój profesorów i biblioteka architektoniczna; 8 – schody gospodarcze; 9-17 – mieszkanie sekretarza. Repr. za: A. Gravier, *Szkoła Sztuk Pięknych w Warszawie*, „Przegląd Techniczny”, 1915, nr 3-4, s. 243.

3. Ground plan of the attic of the School of Fine Arts in Warsaw in 1915: 1 – staircase; 2 – corridor; 3 – exhibition niches; 4 – architecture studios; 5 – lofts; 6 – terraces; 7 – staff room and architecture library; 8 – staircase; 9-17 – secretary's flat. Reprod. after: A. Gravier, *Szkoła Sztuk Pięknych w Warszawie* (School of Fine Arts in Warsaw), „Przegląd Techniczny”, 1915, no. 3-4, p. 243.

Pięknych fundacji p. Kierbedziowej. Co wpłynęło na ten wybór, trudno mi dziś powiedzieć. Zapewne gmach główny Politechniki, którego większość pomieszczeń zajęta była jeszcze przez władze niemieckie, nie dawał tych możliwości. Ale mogły tu wpłynąć i zarysowujące się tendencje »odśrodkowe« Wydziału, jakies dążenie do trzymania się razem »ze sztukami pięknymi«. Zresztą miejsca było pod dostatkiem, bo przecież na całej Politechnice uruchomiono jedynie pierwszy rok; liczba naszych studentów nie przekraczała, o ile pamiętam, pięćdziesięciu osób, a Szkoła Sztuk Pięknych bardzo nielicznie była obsadzona. Rok trwało to wspólnie”⁵.

W cytowanym powyżej fragmencie wspomnień prof. Z. Kamiński zadał pytanie, co wpłynęło na wybór lokalu Wydziału Architektury w gmachu Szkoły Sztuk Pięknych, a nie gmachu Politechniki? Wyjaśnienie znajdujemy w liście architekta Alfonsa

Gravier⁶ z 20 sierpnia 1912 r. skierowanym do Eugenii Kierbedź, fundatorki tego gmachu (il. 6, 7)⁷. List ów zachował się w zbiorach Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy, w materiałach stanowiących spuściznę po E. Kierbedziowej (il. 8)⁸.

A. Gravier w latach 1912-1914 projektował i kierował budową Szkoły Sztuk Pięknych przy Wybrzeżu Kościuszkowskim, a także w latach 1912-1913 kierował budową Biblioteki Publicznej do czasu katastrofy budowlanej. We wspomnianym liście architekt informował fundatorkę o kosztach budowy budynku Szkoły, opracowanym kosztorysie i rysunkach wykonawczych, postępie robót na placu budowy.

W końcowym fragmencie prosił o przeznaczenie pomieszczeń dla architektury: „Po za kwestjami natury gospodarczej chcę jeszcze z Szanowną Panią zamienić kilka myśli natury społecznej. Otóż oczywiście Szkoła Sztuk Pięknych w Warszawie

będzie typową, dobrze rozwiązaną. Wszystko w niej przewidziane dla potrzeb naszego Artyzmu, jedna tylko rzecz jest pominięta, mianowicie wyższe wykształcenie architektoniczne. A Sztuka przecież jest Matką wszelkich innych, jest bodaj że najpotrzebniejsza ze wszystkich i ta która w każdym swym kroku styka się z ludnością, i która nadaje charakter brzydoty lub piękna miastom, miasteczkom, krajom... Ona wyraża może więcej niż Malarstwo i Rzeźba wysokość kultury danego kraju. Są kraje, oczywiście o wielkim pokroju Artystycznym, gdzie Architektura pochodzi z pokoleń Architektów wytwarzanych nie przez Instytuty Inżynieryjne i Politechniki lecz przez Akademię... Polska nie posiada wyższej instytucji Architektonicznej. Kraków co prawda w zasadzie otworzył przy Akademii Sztuk Pięknych jedną pracownię architektoniczną, ale ta nie fun[k]cjonuje. ...Warszawa znacznie wyżej stoi od Krakowa pod

względem sił architektonicznych. ...Jesteśmy już kilkunastu młodszych Architektów, którzy chcemy podnieść Architekturę kraju na wyższy poziom Artystyczny, dlatego z życzeniem studentów różnych Politechnik i różnych szkół technicznych widzimy konieczność stworzenia w Warszawie wykształcenia post Inżynierskiego dla tych wszystkich, którzy pokończywszy szkoły i instytucje dające im wykształcenie matematyczno budowlane chcą wykształcić się jeszcze pod względem Artystycznym. Czy by więc nie można poświęcić kilka z sal poddasznych dla Architektury. To może jedynie postanowić Szanowna Pani swoim życzeniem. Obawiam się, że później, jeżeli to zawczasu nie zostanie rozstrzygnięte, Zarząd Szkoły, w skład którego Architektki nie wchodzi wcale, w razie propozycji naszej proszącej o lokal dla projektowanych studiów, propozycje odrzuci. Pod[d]aję myśl myśląc, że Szanowna Pani dla niej znajdzie odpowiednią formę”.

Z treści listu wynika, że A. Gravier zacytował fragment jakiegoś memoriału opracowa-

5. Fasada szkoły, stan obecny. Fot. B. Popławski.

5. School facade, present-day state. Photo: B. Popławski.

nego przez grupę osób, którą Z. Kamiński określił jako reprezentującą tendencję „odśrodkowe” i dążącą do trzymania się ze „sztukami pięknymi”. Kto należał do tej grupy architektów, nie wiemy. Nie znamy także pełnej korespondencji w tej sprawie. Możemy jedynie przypuszczać, że na list A. Gravier Kierbedziowa odpowiedziała pozytywnie 24 sierpnia 1912 r.⁹, prosząc o dodatkowe wyjaśnienia, które

architekt nadesłał natychmiast. Wynika to z jej listu z 30 sierpnia 1912 r. skierowanego prawdopodobnie do architekta Stanisława Brzozowskiego, który pełnił rolę plenipotenta fundatorki.

W liście czytamy: „Pan Gravier twierdzi, że koszt urządzenia pracowni poddaszowych nie przewyższy 14 828 rubli. Gdyby tak było może i warto te pracownie budować bo się otrzyma powierzchnię 48 sążni, co sporo miejsca stanowi. Zwrócić jednak specjalną uwagę należy na to czy, przy większym obciążeniu (jeśli te pracownie zamiast na pracowni prywatne na pracowni szkolne dla architektów obrócić) pracownie te będą bezpieczne? Od katastrofy e[*g*]zystencję swoją szkoła rozpoczynać nie może i nie powinna. Całą tę sprawę proszę Kochanego Pana dokładnie przedyskutować z p. Gravier i ostаточно zdecydować według swojego uznania”. I dalej: „A – jeszcze – niech Pan powie p. Gravier że jego myśl urządzenia kursów architektonicznych przy szkole bardzo, bardzo mi sympatyczna”¹⁰.

Z przytoczonej korespondencji jednoznacznie wynika, że propozycja udostępnienia budowanego gmachu Szkoły Sztuk Pięknych także dla architektów została zaakceptowana przez

4. Elewacja północna szkoły, 1915 r. A. Gravier, *Szkoła Sztuk Pięknych w Warszawie*, „Przegląd Techniczny”, 1915, nr 3-4.

4. Northern elevation of the School, 1915. Reprod. after: A. Gravier, *Szkoła Sztuk Pięknych w Warszawie* (School of Fine Arts in Warsaw), „Przegląd Techniczny”, 1915, no. 3-4.

6. Eugenia Kierbedź (1855-1946), fundatorka gmachu Szkoły Sztuk Pięknych. Repr. za: L.T. Jabłoński, *Dzieje rodziny Kierbedźów*, Warszawa 2003.

6. Eugenia Kierbedź (1855-1946), founder of the Academy of Fine Arts building. Reprod after: L.T. Jabłoński, *Dzieje rodziny Kierbedźów* (The History of the Kierbedź Family), Warszawa 2003.

fundatorkę. Wynika z niej ponadto, że grupie osób, które reprezentował A. Gravier, chodziło o „urządzenie kursów architektonicznych przy szkole”, tak jak to czyniono uprzednio przy Wydziale Technicznym Warszawskiego Towarzystwa Kursów Naukowych.

Starania A. Graviera i przychylny do nich stosunek E. Kierbedziowej pozwoliły projektantowi Szkoły Sztuk Pięknych wprowadzić zmiany w planach budowy i uzyskać dla „przyszłego Wydziału Architektonicznego” pomieszczenia, a w przyszłości osobny pawilon. O tych planach tak pisał A. Gravier w 1915 r.: „Drugie piętro składa się z pięciu pracowni ze światłem bocznym, służyć mające w przyszłości za kreślarnie architektoniczne. Przeznaczenie tego piętra dla architektury jest czasowe, ponieważ w przyszłości projektowany jest osobny pawilon architektoniczny, oznaczony w planie powierzchni zakreśloną”.¹¹

Przedstawione powyżej działania A. Graviera i warszawskiego Koła Architektów doprowadziły w 1915 r. do rozpoczęcia na poddaszu nowo wybudowanej szkoły¹² zajęć ze studentami Wydziału Architektury, organizacyjnie podległemu Politechnice Warszawskiej¹³. W budynku przy Wybrzeżu Kościuszkowskim wydział ten działał tylko przez rok, do jesieni 1916 r. Symbioza ze Sztukami Pięknymi okazała się nieudana. Zdecydowały o tym nie tylko względy programowe profilu kształcenia, ale i szczupłość miejsca na poddaszu, trudności w organizacji pracy administracyjnej (posiedzenia Rady Wydziału odbywały się w Stowarzyszeniu Techników przy ul. Czackiego) oraz brak perspektyw na szybką budowę wspomnianego pawilonu architektury.

Sytuacja ta zmusiło grono profesorów i radę Wydziału Architektury do pilnego podjęcia

7. Architekt Alfons Gravier (1871-1953), projektant gmachu. Fot. ze zbiorów prywatnych prof. A. Czapskiej.

7. Architect Alfons Gravier (1871-1953), designer of the building. Photograph from the private collections of Prof. A. Czapska.

starań o uzyskanie własnej siedziby, dającej większe możliwości rozwojowe. Ostatecznie wydział otrzymał gmach przy ul. Koszykowej 55 po zlikwidowanym V męskim gimnazjum rosyjskim. Remont przydzielonego budynku opóźnił rozpoczęcie zajęć ze studentami do końca października 1916 r. Pierwsze uroczyste posiedzenie Rady Wydziału w nowej własnej siedzibie odbyło się 13 października 1916 r. W gmachu tym, po licznych przebudowach i adaptacjach, siedziba wydziału znajduje się do chwili obecnej (il. 9).

Warto wspomnieć także o opracowanym we wrześniu 1915 r. programie Wydziału Architektonicznego Politechniki Warszawskiej, gdyż był on na owe czasy bardzo postępowy, integrujący dyscypliny architektoniczne, artystyczne i techniczne. Czytamy w nim m.in. „program, który tu kreślimy, ma na celu kształcenie architektów w najwyższym tego pojęcia zakresie – szeroka kultura artystyczna i poważna wiedza fachowa to jego nici przewodnie, tak przez ogólny rozkład studiów, jak w poszczególnych przedmiotach przeprowadzane. Program ten ma być pierwszym drogowskazem w pracach nowej uczelni, zaś dalsze jej kształcenie to przyciąganie najlepszych sił naszych, dziś często zmuszonych obcej służyć sztuce, zapał i praca młodzieży powinny go dalej rozszerzyć, wypełnić, abyśmy stanęli z czasem u szczytnych celów godnych dawnej naszej świetnej kultury i sztuki”.¹⁴

W programie dużo uwagi poświęcono historii sztuki i historii architektury, tak powszechnej, jak i polskiej, eksponując szczególnie „architekturę drzewną” i połączenie wykładów z wycieczkami po kraju. Wprowadzono nowy w szkolnictwie architektonicznym przedmiot – program Budowy Miast, obejmujący analizę historyczną miast i zagadnień współczesności. W projektowaniu architektonicznym, które

przewidziano od I semestru, zakładano III jego stopnie (projektowanie wiejskie, miejskie i monumentalne). Dużo uwagi poświęcono tematyce architektury wiejskiej („chatom z obejściem, dworom, pałacom, kapliczkom i bożnicom”). Na wyższych latach tematami prac projektowych miały być: dom mieszkalny, budynki użyteczności publicznej i ich wnętrza¹⁵.

Program przewidywał nauczenie rysunku na czterech latach studiów oraz uzyskanie „poważnej wiedzy fachowej” w przedmiotach matematycznych (matematyka wyższa, geometria wykreślna, zasady perspektywy), statyki i wytrzymałości materiałów, budownictwie i konstrukcjach budowlanych, ale także „ogrzewaniu i przewietrzaniu”, kanalizacji i wodociągach, kosztorysowaniu i „buchalterii”.

Większość wykładowców wydziału związana była z Towarzystwem Opieki nad Zabytkami Przeszłości. Nie było to bez znaczenia w przyjętym procesie kształcenia. Indywidualne poglądy prowadzących decydowały

9. Fasada gmachu Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej, stan obecny. Fot. B. Popławski.

9. Facade of the building of the Department of Architecture at the Warsaw Polytechnic, present-day state. Photo: B. Popławski.

bowiem o zakresie i treści nauczania. Szczególną uwagę poświęcano zagadnieniom związanym z ochroną i konserwacją zabytków. Nie tylko dyskutowano nad metodami prac konserwatorskich, ale i starano się wprowadzać

w życie świadomość powszechnej ochrony zabytków. Podejmowano wiele przedsięwzięć zmierzających do rewaloryzacji zabytkowych zespołów, jak i pojedynczych obiektów architektury¹⁶. Wykłady z historii architektury polskiej prowadził Kazimierz Skórewicz, inicjator założenia Towarzystwa i jego aktywny działacz. Katedrę konserwacji zabytków objął natomiast doświadczony architekt i konserwator Jarosław Wojciechowski.

W wykładach i zajęciach studentów Wydziału Architektury Politechniki, prowadzonych po raz pierwszy – po półtorawiekowej niewoli – oficjalnie w języku polskim, na gościnnym poddaszu Akademii Sztuk Pięknych, uczestniczyło ok. 50. studentów, przeważnie słuchaczy Kursów Architektonicznych przy warszawskim Kole Architektów. Byli wśród nich m.in. Stanisław Brukalski, Jerzy Grabowski, Tadeusz Gronowski, Edmund John, Stefan Lier, Kazimierz Tołłoczko, Juliusz Żakowski i inni¹⁷.

8. Fragment listu A. Graviera do E. Kierbedziowej. Repr. E. Popławskiej-Bukalo ze zbiorów Działu Starych Druków i Rękopisów Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy, sygn. 3524.
8. Fragment of a letter by A. Gravier to E. Kierbedziowa. Reprod.: E. Popławska-Bukalo from the collections of the Department of Old Prints and Manuscripts at the Public Library of the capital city of Warsaw, call no. 3524.

Przypisy

1. W Warszawie w latach 1896-1905 działała rosyjska Politechnika z Wydziałem Inżynierjno-Budowlanym kształcącym m.in. architektów, zamknięta za udział w strajku szkolnym. Politechnika otrzymała gmach wybudowany ze składek społecznych w latach 1899-1901, wg projektu S. Szyllera i B. Rogoyskiego. Po zamknięciu rosyjskiej Politechniki, w 1907 r. powstało w Warszawie Towarzystwo Kursów Naukowych, którego Wydział Techniczny organizował polskie kursy m.in. architektoniczne. Po wybuchu I wojny światowej Rada Naukowa ww. Wydziału Technicznego opracowała projekt powołania Politechniki z Wydziałem Inżynierjno-Budowlanym. Szczegółowe informacje dot. tego okresu zawarte są w: J. Roguska, *Środowisko architektoniczne Warszawy na przełomie XIX i XX wieku (1890-1914)*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, t. XIX, 1974, z. 3; J. Roguska, *Koło Architektów w Warszawie (1899-1904-1934)*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, t. XXII, 1977, z. 3; *Fragmety stuletniej historii 1899-1999*, t. 1 i 2, red. T. Barucki, Warszawa 2001 oraz *Warszawska Szkoła Architektury 1915-1965*, Warszawa 1967.

2. Statut Politechniki zatwierdzony został 2 listopada 1915 r. Utworzonych zostało 6 wydziałów: inżynierii budowlanej, inżynierii rolniczej, budowy maszyn, elektrotechniki, chemii i architektury.

3. Zmiana nazwy nastąpiła dopiero w 1916 r., po zatwierdzeniu przez władze niemieckie statutu Politechniki i przeprowadzce do gmachu przy ul. Koszykowej 55.

4. Wg: *Warszawska Szkoła...*, jw., s. 29.

5. *Warszawska Szkoła...*, jw., s. 16.

6. Architekt Alfons Gravier (1871-1953) ukończył Wydział Architektury Akademii Sztuk Pięknych w Paryżu. Po powrocie do

kraju od 1912 r. był czynnym członkiem warszawskiego Koła Architektów. Jako jego przedstawiciel uczestniczył w obradach Stałego Komitetu Międzynarodowego Kongresu Architektów w Paryżu. W 1913 r. był delegatem koła na zjazd architektów w Sankt Petersburgu. W 1935 r. uczestniczył w Kongresie Architektów w Rzymie. Współtworzył lub tworzył opracowania dotyczące warunków obowiązujących przy robotach budowlanych (1911 r.) oraz projekty przepisów zabezpieczających robotników przed wypadkami (1919 r.). Był członkiem wielu komisji miejskich oraz uczestnikiem i jurorem w konkursach architektonicznych. Projektował i kierował budową Szkoły Sztuk Pięknych w Warszawie (1912-1914) oraz Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy (1912-1913). Przez 10 lat wykładał na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej zasady perspektywy i kosztorysowania. Po 1945 r. prowadził zajęcia z budownictwa na Politechnice Łódzkiej. Do najważniejszych realizacji tego architekta należą: przebudowa pałacu Branickich na gmach ambasady francuskiej przy ul. Frascati w Warszawie (nie istnieje), szkoła budownictwa przy ul. Wspólnej 81, dom własny przy ul. Profesorskiej 3 oraz gmach Szkoły Sztuk Pięknych w Warszawie, zakład dla umysłowo chorych w Gostyninie i kościół p.w. św. Antoniego w Łodzi.

7. Dzięki fundacji E. Kierbedź prawie w tym samym czasie, w latach 1912-1914, powstał inny warszawski budynek użyteczności publicznej – Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy.

8. Materiały ze zbiorów Działu Starych Druków i Rękopisów Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy (sygn. 3524).

9. Odręczny dopisek na pierwszej stronie listu.

10. List w zbiorach Działu Starych Druków i Rękopisów Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy (sygn. 3524).

11. A. Gravier, *Szkoła Sztuk Pięknych w Warszawie*, „Przegląd Techniczny”, 1915, nr 7-8, s. 63.

12. Szkoła z chwilą wybuchu I wojny światowej, na jesieni 1914 r. została zajęta przez rosyjskie władze wojskowe na szpital. Z tego względu otwarcie jej nastąpiło o rok później, 16 listopada 1915 r., już w warunkach okupacji niemieckiej.

13. Warto wspomnieć, że Eugenia Kierbedziowa w sporządzonym w 1943 r. testamencie przeznaczyła część swego majątku na cele naukowe i stypendia dla studentów Szkoły Sztuk Pięknych w Warszawie i studentów Politechniki Warszawskiej, wychowanków Wydziału Architektury (uczelnie jednak z legatów tych nie skorzystały); wg informacji zawartych w: T. Kotaszewicz, *Eugenia Kierbedziowa humanistka i patriotka świadoma swych celów w 50 rocznicę jej śmierci*, (w:) *Materiały z sesji Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy nt. Działalność filantropijna Honorowej Obywatelki m.st. Warszawy Eugenii Kierbedziowej*, Warszawa 1998.

14. Cytat za: *Warszawska Szkoła...*, jw., s. 60.

15. *Warszawska Szkoła...*, jw., s. 29.

16. Między innymi dzięki działalności Jarosława Wojciechowskiego zabezpieczono przed zniszczeniem kamienicę warszawskiego Starego Miasta (np. kamienicę Baryczków), uratowano pozostałości murów obronnych, wykonano inwentaryzację pałacu w Wilanowie, Łazienkach i na Zamku Królewskim w Warszawie.

17. Wszystkie dane wg: *Warszawska Szkoła...*, jw., s. 30.

THE BEGINNINGS OF THE DEPARTMENT OF ARCHITECTURE AT THE WARSAW POLYTECHNIC IN THE LIGHT OF HERETOFORE UNKNOWN DOCUMENTS

The Warsaw Circle of Architects, established in 1904 and active at the Associations of Technicians, dealt with professional questions, architectural competitions and the socio-spatial problems of the city. It also discussed the training of future representatives of the profession in Warsaw since many architects from the Kingdom of Poland had studied abroad.

Members of the Circle aimed at creating an independent Department of Architecture within the Warsaw Polytechnic. In February 1915 their efforts result-

ed in setting up an organisational committee. The architects who joined the committee devised a detailed programme of the Department and became members of its academic staff.

The Department of Architecture was opened on 15 November 1915. It had not been granted space in the Polytechnic building, and was forced to inaugurate its courses at the Warsaw Academy of Fine Arts in the Powiśle district. Information about the choice of this site is contained in a letter of 20 August 1912, addressed to Eugenia Kierbedziowa, the founder

of the building. The correspondence is preserved in the collections of the Public Library of the capital city of Warsaw amongst material comprising her legacy. The content of the letter shows that Eugenia Kierbedziowa agreed to the proposal, which also reflected the stand of some of the Circle members who envisaged architectural training combined with the fine arts.

The Department of Architecture was located in the Powiśle district only for a year, up to the autumn of 1916. From that time on, it remains in a building in 55 Koszykowa Street.